

Ostpolitika SRN za Erharda a Kiesingera

Jaroslava Plšková

Změny v mezinárodní politice v 60. letech a jejich vliv na vývoj SRN

Sedesátá léta nebyla v německé historii pouze obdobím po Adenauerovi, ale byla více než určitou přechodnou periodou. Podrobnější pohled na změny v mezinárodní politice ukazuje, jakou důležitou úlohu sehrála rozhodnutí přijatá v 60. letech.

K nejvýznamnějším mezinárodním vlivům, které urychlily vývoj Spolkové republiky Německo, patří Kennedyho éra, válka ve Vietnamu, vzestup rozvojových zemí, berlínská a kubánská krize. Současně došlo i ke změnám vlád v některých zemích západní Evropy (nástup de Gaulla ve Francii, konec éry Eisenhower-Dullas a nástup Kennedyho ve Spojených státech a s tím spojená změna americké politiky vůči Východu, krize konzervativní vlády ve Velké Británii, spojená se ztroskotáním jejího úsilí o vstup do EHS a se ztrátou koloniální říše v Africe).

Ve světové politice se proto objevují nová témata: konflikt mezi Východem a Západem, válka ve Vietnamu a v souvislosti s pokračujícím národněosvobozeneckým hnutím a s přeměnou bývalých kolonií na samostatné státy problém Sever–Jih. Zároveň klesá význam, který Spojené státy a Velká Británie přikládaly znovusjednocení Německa.

Jaké důsledky měla změněná mezinárodní situace pro Spolkovou republiku Německo?

* Německá otázka se stala zátěží pro USA, neboť sjednocení se neslučovalo s americkou a sovětskou politikou zachování stávajícího stavu v Evropě. Po ztroskotání Ženevské konference čtyř velmocí v roce 1959 se již neuskutečnilo další setkání čtyř velmocí s cílem řešit problém znovusjednocení Německa. Německá otázka se tedy dostala na okraj zájmu.

* Pro Spolkovou republiku Německo životně důležité spojenectví v NATO je až do vpádu SSSR a jeho spojenců do Československa v srpnu 1968 zanedbáváno ve prospěch spolupráce obou velmocí. USA se v Evropě angažovaly mnohem méně (kvůli jihovýchodní Asii) než SSSR, který zde měl své bezprostřední zájmy.

* Evropskou vizi integrace spolkového státu narušila v 60. letech de Gaullova „Evropa vlastí“. Francouzský prezident považoval Spojené státy za silnější a nebezpečnější než Sovětský svaz. Spolková republika Německo by měla volit mezi USA a Francií. Generál naznačil, že by byl za určitých podmínek (zřeknutí se východních území a jaderných zbraní, vstup do dvojunie s Francií) ochoten přistoupit na německé přání. Spojené státy jako supervelmoc skýtaly sice větší bezpečnostní záruky pro SRN, ale distancovaly se od německých zájmů.

Pod tlakem mezinárodního obratu a prvních kroků k uvolňování ze strany ministra zahraničí Erhardovy vlády Gerharda Schrödera se zostřily diskuze o Německu, mluvílo se o všech možných variantách mezi právem na výhradní zastupování a uznáním NDR. Uvedený růst napětí na vnitropolitické scéně ostře kontrastoval se sblížením vládní CDU/CSU a opoziční SPD. To bylo umožněno přihlášením se opoziční strany k západnímu a evropskému kurzu Adenauera a Erharda po sjezdu v Bad Godesbergu v roce 1959. Konec Adenauerovy éry se sociálním demokratům zdál jako velká příležitost k uchopení moci. Tradiční demokratická dělnická strana se postupně stala moderní národní stranou a trpělivě čekala na svou příležitost podílet se na vytvoření spolkové vlády. Ta přišla až na

podzim roku 1969, kdy se SPD dostala do vlády a získala i místo spolkového prezidenta a kancléře.

Ludwig Erhard usiloval po svém nástupu do úřadu spolkového kancléře o uvolnění Ostpolitiky,¹ aby už nebyla orientována výhradně na Hallsteinovu doktrínu.² I přes záporné reakce arabského světa navázala SRN v květnu 1965 diplomatické vztahy s Izraelem. Nesporné jsou Erhardovy zásluhy o udržení zásad sociálního tržního hospodářství i v období krizí a jejich předání nástupcům jako základu hospodářského růstu, vzestupu výroby a dalšího rozvoje sociálního státu.

Kurt Georg Kiesinger, oblíbený předseda vlády ve spolkové zemi Bádensko-Württembersko, se osvědčil i jako spolkový kancléř v čele vlády velké koalice. Změnil postavení šéfa vlády na „chairmana“, který má bránit konfliktům a sblížovat protikladná stanoviska stran. Projevil se jako úspěšný koaliční politik, který zrušil bonnský trojúhelník politických stran a po ztroskotání jednání s FDP vytvořil svazek se sociálními demokraty. Jeho zásluhou vedla velká koalice k posílení parlamentarismu i vládnoucích stran, jejichž dočasná spolupráce odpovídala zájmům obou (tj. CDU, která se ocitla v obtížné situaci, i SPD, jež se snažila osvobodit z opozice a dokázat svou schopnost převzít vládní odpovědnost). Přitom „pružná politika“ ministra zahraničí Schrödera i nová Ostpolitika velké koalice přihlížely k požadavku zajištění bezpečnosti SRN.

Význam velké koalice, která umožnila spolupráci tradičních protivníků, spočívá ve společném překonání hospodářské krize let 1966/1967 pomocí Zákona o stabilitě a růstu, zahájení reformy vzdělání a justice, přizpůsobení zahraniční politiky mezinárodnímu vývoji a další změny v Ostpolitice, jež mohl Brandt jako ministr zahraničí připravit a od roku 1969 jako spolkový kancléř prosadit. Velká koalice umožnila bezpečný, nekomplikovaný přechod od jednoho časového období západoněmeckých dějin k jinému, tj. od Adenauerovy a Erhardovy vlády k sociálně-liberální koalici Brandta a Schmidta.

FDP byla, zvláště po sjezdu v Hannoveru v dubnu 1967, protagonistkou všech aktivit v oblasti Ostpolitiky a Deutschlandpolitiky. Byla ochotna uznat hranici na Odře a Nise a postupně změnila svůj postoj k NDR (od její likvidace v důsledku sjednocení k respektování druhého německého státu). Díky obdobným postojům k zahraniční politice SRN (zvláště v Deutschlandpolitice) se mezi malou vládní a velkou opoziční stranou vytvořil most mezi SPD a FDP, který přispěl ke vzniku sociálně-liberální koalice v roce 1969.

Nový spolkový kancléř Willy Brandt signalizoval již ve svém vládním prohlášení z října 1969 změnu v rozložení moci i v názorech, které po 14 letech nečekaně určovaly novou éru. V mezinárodní politice se snažil uskutečnit státní suverenitu v rámci evropské integrace a atlantického společenství a dostat německou otázku opět do diskuze. Změnila se nejen německá vládní politika, ale postupně i myšlení a chování Němců, zesílily hlasy po uznání německého dvoustátí, což se odrazilo v postoji vůči NDR a v Deutschlandpolitice. V předvolebním období roku 1969 se FDP a SPD shodly na tom, že „*po válce vznikly dva německé státy, SRN a NDR*“,³ čímž byla NDR poprvé v historii označena představitelem SRN za stát.

Změna ve světové politice, která vyvolala změnu mezinárodního postavení SRN, měla značné vnitropolitické důsledky. Spory o zahraniční politiku se stávají předmětem vnitropolitického boje o moc a postavení, jsou využívány k parlamentním svárům. Jejich povaha se vůči 50. letům změnila v tom, že už proti sobě nestály vláda a opozice jednotně, ale spor o zahraničněpolitickou orientaci šel napříč stranami a vytvářel zcela nová seskupení a koalice.

Ludwig Erhard – spolkový kancléř v období 1963–1966

Dne 15. října 1963 po čtrnácti letech kancléřství odstoupil Konrad Adenauer. Následující den byl jeho nástupcem zvolen Ludwig Erhard, uznávaný „otec německého hospodářského zázraku“. Přestože největší část svého vládního prohlášení z 18. října věno-

val vnitřní politice, v oblasti zahraniční politiky se přihlásil k pokračování v Adenauerově díle. Hlavní cíl německé zahraniční politiky viděl v překonání rozdělení vlasti pocitovaného jako nespravedlnost a zajištění svobodného rozhodování pro obyvatelstvo v Sověty obsazené zóně (což bylo tehdy běžné označení pro NDR). Poukazoval na odpovědnost vítězných velmocí za Německo jako celek a na nutnost vytvořit stálé grémium čtyř velmocí, které se bude zabývat německou otázkou až do okamžiku konečného mírového uspořádání. Svým návrhem se snažil zachránit německou otázku jako centrální předmět světové politiky navzdory nepříznivým okolnostem. Jeho úsilí ztroskotalo, protože naléhání Němců připadalo vítězům druhé světové války velmi dotěrné (viz dohoda západních velmocí na setkání ministrů NATO v Londýně v květnu 1965).

K novým tendencím ve světové politice se kancléř Erhard vyjadřuje s odstupem. Zdůrazňuje, že by dohody o odzbrojení mezi USA a SSSR snad mohly přispět k řešení německé otázky, ale v žádném případě nesmějí jít proti požadavkům bezpečnosti SRN a znovusjednocení Německa. Za nejdůležitější garanty bezpečnosti označil NATO a hlavně USA jako vedoucí a ochrannou velmoc. Ještě jednoznačněji než v dobách Adenauera zdůraznil význam německo-amerického vztahu v rámci NATO a další integrace Evropy, které považoval za slučitelné. Současně slíbil zintenzivnění německo-francouzské spolupráce. Jednalo se o velmi komplikovaný cíl Westpolitiky, protože ho šlo jen těžko sloučit se ctižádostivými ambicemi Kennedyho a de Gaulla.

Erhardova a Schröderova Ostpolitika

Erhard ukázal na jedné straně určitou vstřícnost,⁵ na druhé straně ale jasně a srozumitelně odhodlanost hájit svou pozici. Období 1963–1965 bylo pro vládu, opozici i veřejnost poznamenáno tápavým hledáním nových možností, jak řešit národní problém Němců a překonat rozdělení vlasti. V rámci různých návrhů vlády ani opozice nebylo žádné stanovisko obecně přijímáno jako platná právní pozice.

Při setkáních s evropskými sousedy a při rozhovorech s prezidentem Johnsonem poukázal Erhard na význam překonání rozdělení Německa pro světovou politiku. Pod vlivem svého amerického pobytu prohlásil politiku uvolňování a znovusjednocení za slučitelné, ale současně vyjádřil své přesvědčení, že celkové světové uvolňování uvnitř jádra vztahů mezi Východem a Západem – v německé otázce – nelze vynechat. Erhardovi šlo o to, aby vyvrátil dojem, že se Němci smířili se stávajícím stavem. V ostatních západních zemích se totiž ozývaly i hlasy, že problém Německa není v současné době vůbec aktuální a že by jeho projednávání mohlo ohrozit porozumění mezi Východem a Západem.

Jinak než jeho předchůdce Adenauer a nástupce Brandt zvolil Erhardův kabinet okliku přes navázání kontaktů se satelity Moskvy ve střední a východní Evropě, a to v souladu s doporučením USA. Předním představitelem této tehdy tak slibně vypadající Ostpolitiky byl ministr zahraničí Gerhard Schröder. Zintenzivněním obchodních kontaktů se zeměmi střední a východní Evropy chtěl dosáhnout izolace NDR a oslabení vztahů těchto zemí s východoněmeckým státem, což by v konečném důsledku mohlo vést k jeho začlenění do Spolkové republiky Německo. Byla to dlouhodobá strategie, která v žádném případě nepočítala se sjednocením v blízké budoucnosti.

V duchu Schröderovy Ostpolitiky byly v průběhu roku 1963 uzavřeny obchodní smlouvy s Polskem, s Rumunskem a s Maďarskem. V březnu 1964 byla podepsána dlouhodobá Dohoda o výměně zboží a platebním styku (Abkommen über den Waren- und Zahlungsverkehr) s Bulharskem, na niž navazovala výměna obchodních zastoupení. Naproti tomu podobná ujednání s Československem uvázla a posléze ztroskotala mj. i na požadavku Bonnu začlenit do smlouvy Západní Berlín.⁶ Snaha SRN izolovat NDR oklikou zvýšila obavy Moskvy o celistvost jejího impéria.

Velkým úspěchem Ostpolitiky v německo-německých vztazích byla Dohoda o propustkách (Passierscheinabkommen), dojednaná ministrem pro celoněmecké záležitosti Erichem Mendem a úřadujícím starostou Západního Berlína Willy Brandtem se zástupci

NDR, jež měla umožnit obyvatelům Západního Berlína návštěvu hlavního města NDR během nadcházejících vánočních svátků. Později bylo sjednáno dalších šest podobných dohod. Franz Josef Strauß a Gerhard Schröder varovali před tím, aby dočasné ulehčení života lidí nemuselo být vykoupeno neodvolatelnými politickoprávními ústupky.

V první polovině 60. let společně s politikou znovusjednocení Spolkové republiky Německo stagnovala i evropská integrace. Důvodem bylo jednání Francie, která nejdříve odmítla vstup Velké Británie do EHS a poté nechala v červnu 1965 ztroskotat jednání Rady ministrů o financování společné zemědělské politiky. Tím vyvolala novou krizi EHS. Do stejného období spadá i krize NATO, vyvolaná nejen vystoupením Francie z vojenských složek v březnu 1966, ale hlavně národními zájmy USA. To vše se velmi dotýkalo západoněmeckého státu, který neměl žádnou národní identitu a jehož začlenění do EHS bylo považováno za východisko pro úspěšné překonání rozdělení.

Vnitropolitický vývoj do podzimu 1966

Hospodářská situace v polovině 60. let byla vážná. Začaly se objevovat první příznaky nerovnováhy ve vývoji hospodářství – malý růst hrubého domácího produktu, pasivní platební bilance (i přes vysoký přebytek vývozu), státní rozpočet se podařilo vyrovnat jen s pomocí kapitálového trhu (výdaje rostly, příjmy byly nižší, než se předpokládalo). Po jednom a půl desetiletí bouřlivého ekonomického růstu zažilo německé hospodářství v roce 1966 poprvé pokles konjunktury. Je sporné, zda se v té době nacházelo hospodářství SRN v recesi nebo jen ve stagnaci, ale je jisté, že se na přelomu let 1966/1967 šířil všeobecný strach z krize. Němci zvyklí na rychlý růst hospodářství a žádné krize se s takovým vývojem hospodářství jen těžko smířovali.

Dne 1. července 1964 proběhly volby spolkového prezidenta konané v Západním Berlíně. CDU trvala na znovuzvolení Heinricha Lübkeho, FDP navrhovala Gerharda Müllera (prezidenta Spolkového ústavního soudu), SPD nakonec podpořila volbu Lübkeho. Tím došlo k rozdělení koalice, SPD se přiblížila k CDU/CSU a FDP zůstala izolována, malá koalice byla oslabena.

Dne 19. září 1965 se konaly volby do Spolkového sněmu. Toto datum bylo současně mezníkem v osudu Erharda jako spolkového kancléře. V těchto volbách zvítězila CDU/CSU (47,6 %),⁷ SPD získala 39,3 % a FDP 9,5 %. Po volbách opět pokračovaly neshody uvnitř CDU/CSU o orientaci zahraniční politiky (gaullisté proti atlantistům). Trvalo 37 dní (od 19. 9. do 26. 10.), než byla vytvořena nová spolková vláda – opět koalice křesťanských demokratů a liberálů. Erhard jako spolkový kancléř se snažil obnovit fungující koalici s FDP.

V roce 1966 ztratila koalice CDU/CSU v oblasti zahraniční politiky a zvláště Deutshlandpolitiky iniciativu ve prospěch SPD. Rostla důvěra v opozici, která se už nezdála být katastrofou, ale alternativou vlády. CDU byla považována za ztělesnění starého, nemoderního a překonaného. To, čeho bylo dosaženo díky ní (vnější a vnitřní bezpečnost státu, neustálý a rychlý růst hospodářství i životní úroveň obyvatelstva), bylo považováno za samozřejmost.

Na vzniklou hospodářskou situaci reagovala spolková vláda přijetím řady opatření, z nichž nejdůležitější je Zákon o stabilitě a růstu z června 1967 a vytvoření instituce Sladění akce, složené ze zástupců podnikatelů, odborů a státu k odsouhlasení konjunkturální politiky.⁸ Ministr hospodářství Schiller a ministr financí Strauß usilovali o co nejrychlejší překonání recese a o vyrovnání státního rozpočtu v souvislosti s udržením stability. Jejich hospodářská politika měla však i stinné stránky, které se projeví až v 70. letech.

Jednoznačně se ukazovalo, že čas CDU již minul. Vlivní představitelé CDU/CSU věřili, že když se nyní rozdělí o moc s SPD, posílí tím vlastní pozici a budou i nadále vládnout. Velkou koalici bylo možné totiž vytvořit jen bez Erharda. Ale to se již blížil konec koalice CDU/CSU a FDP.

V říjnu 1966 došlo k první vážné krizi v koalici. Spor se týkal vyrovnanosti státního roz-

počtu⁹ – příjmy byly o 1 mld. DEM menší než vládní odhad. CDU/CSU navrhovala zvýšit daně, FDP byla proti jejich zvýšení, ale chtěla šetřit (tj. omezit státní výdaje). SPD pozorovala rozmíšku v koalici zpovzdálí a vyčkávala. Po deseti hodinách jednání kabinetu Erhard kapituloval a bylo přijato kompromisní řešení: „*Bylo dosaženo shody, že teprve když obě opatření (škrty ve výdajích a zrušení daňových zvýhodnění) nestačí ke krytí schodku rozpočtu, lze uvažovat o zvýšení daní.*“¹⁰ Následující den bylo v Parlamentu odsouhlaseno kompromisní řešení, ale FDP byla proti a všichni čtyři její ministři podali demisi. To byl oficiální konec malé koalice.

CDU/CSU bylo jasné, že není schopna ani sama vládnout, ani vybrat nového kancléře. Kabinet se usnesl, že by měl Erhard odstoupit, a tak ukončit vleklou vládní krizi, protože ani SPD, ani FDP nechtěly, aby byl kancléřem ve vládě, do níž by vstoupily. Kancléř zdráhavě a s podmínkami 2. listopadu doporučení kabinetu přijal. Dne 8. listopadu proběhlo nepřímé hlasování o důvěře kancléři, ve skutečnosti však o přijetí osmi bodů SPD, na jejichž základě měla probíhat koaliční jednání. Ze čtyř kandidátů – Reinerja Barzela, Eugena Gerstenmaiera, Kurta Georga Kiesingera a Gerharda Schrödera – při hlasování uvnitř frakce CDU/CSU zvítězil 10. listopadu Kiesinger. Tím de facto skončilo Erhardovo kancléřství. Koalice CDU/CSU pověřila úřadem šéfa vlády nového kandidáta. *Jaké byly varianty dalšího vývoje událostí?*

1) *Nové volby* – varianta nepřijatelná pro CDU/CSU, která by v té době podle výzkumů veřejného mínění získala méně než 40 % hlasů. Byl to návrh SPD, jejíž oblíba rostla.

2) *Obnova malé koalice* – Kiesinger o ní také uvažoval, ale FDP už nechtěla pokračovat v koalici s CDU/CSU. Jen třetina členů byla pro spolupráci s CDU/CSU, dvě třetiny požadovaly změnu kurzu (třetina požadovala koalici s SPD a třetina stažení se do opozice). Kromě toho se obě strany vzájemně obviňovaly, což téměř znemožňovalo usmíření.

3) *Koalice SPD a FDP* – pro tzv. „minikoalici“ byl Willy Brandt, ale proti ní Herbert Wehner. Taková koalice by měla jen těsnou většinu šesti hlasů. Vzhledem k nespolehlivosti FDP jako partnera a nutnosti podstoupit hlasování o důvěře, jež by pravděpodobně skončilo prohrou, byla vyloučena i tato varianta.

4) *Velká koalice* – byla sice považována za dlouhou a namáhavou cestu k moci, ale zato za solidní a méně riskantní. Do roku 1966 měla koalice CDU/CSU dost moci a žádný důvod spolupracovat s SPD. Teprve v situaci národní nouze a za předpokladu, že z toho bude mít prospěch, začala velká vládní strana vyjednávat s velkou opoziční, jí se blížící.

Nové požadavky zahraniční politiky

Rok 1966 byl rokem dramatických vnitropolitických rozhodnutí v dějinách Spolkové republiky Německo. Hospodářské potíže a rostoucí napětí uvnitř vládní koalice končící jejím rozpadem vedly k pádu Erharda a k vytvoření vlády velké koalice CDU/CSU a SPD. V období od voleb do Spolkového sněmu do vytvoření nové vlády ztrácela SRN v oblasti zahraniční politiky půdu pod nohama. Zřejmě z obavy o svou bezpečnost se dobrovolně podřízovala USA (zrušení opatrně navázaných obchodních styků s Čínou) v době, kdy obě supervelmoci zintenzivnily své kontakty pod tlakem hrozící atomové války a Němci se obávali, že se Spojené státy dohodnou se Sovětským svazem, jehož útočný a propagandistický postoj vůči nim rostl.

Hospodářské a finanční potíže USA (pasivní obchodní bilance kvůli válce v jihovýchodní Asii a celosvětové angažovanosti) i SRN se negativně odrazily v jejich vzájemných vztazích. Americký prezident trval na devizovém vyrovnání ze strany Spolkové republiky Německo za pobyt amerických vojáků na jejím území. V zájmu zajištění bezpečnosti státu začala proto SRN hledat nového ochránce v de Gaullově Francii. Ten však za svou ochranu požadoval spojení Francie a Německa, SRN by se stala materiální základnou pro francouzskou světovou politiku. Proto se objevila otázka: Je Francie skutečně schopna nahradit Spojené státy v atomovém a konvenčním vztahu?

Od léta 1965 prováděla Francie politiku „volné židle“ v Radě ministrů EHS, které bylo pro existenci SRN rozhodující a nyní se vinou de Gaulla dostalo do krize. I jeho návštěvu SSSR na přelomu června a července 1966 sledoval Bonn s nedůvěrou.¹¹ SRN zjistila, že Francie je při prosazování svých zájmů (zavedení jednotné ceny obilí v rámci EHS) stejně tvrdá jako USA v otázce devizového vyrovnání. Protože Spojené státy představovaly větší záruky bezpečnosti než Francie, přiklonila se SRN nakonec k Washingtonu.

Všechny uvedené události a změny ve světové politice vedly ke změně zahraniční politiky SRN, jež se projevila v „uvolňování Ostpolitiky“ a v mírové nótě z 25. března 1966.

Již v průběhu roku 1966 se ukázalo, že obejítí Moskvy je neúčinné. SRN byla nadále považována za nebezpečného rušitele míru a za obtížného partnera politiky uvolňování. Blížícimu se nebezpečí izolace se SRN pokusila čelit krokem, učiněným za účasti sociálnědemokratické opozice (zvláště Herberta Wehnera) – *Diplomatickou nótou spolkové vlády k odzbrojení a zajištění míru* (Note der Bundesregierung zur Abrüstung und Sicherung des Friedens) označovanou jako Erhardova mírová nóta z 25. března 1966. Byla předána nejen státům, s nimiž Bonn udržoval diplomatické styky, ale i státům východní Evropy (s výjimkou NDR) a arabským zemím, jež s ní přerušily diplomatické styky poté, co si SRN a Izrael vyměnily velvyslance.

Ve svém poselství spolková vláda potvrdila znovusjednocení Německa jako prvořadý úkol své politiky, odmítla jakoukoli formu uznání NDR. Ukázala však vstřícnost v otázce hranic a neplatnosti Mnichovské dohody. V budoucnosti je Bonn ochoten přihlédnout k požadavkům zemí východní Evropy na bezpečnost dohodami o zřeknutí se síly a nešíření jaderných zbraní, politika uvolňování je však vázána na pokrok v německé otázce.¹² Přestože některá stanoviska zůstala nezměněna, představuje tato mírová nóta znatelný výsledek uvolnění bonnské Ostpolitiky. Určitý pokrok lze spatřovat i v tom, že místo sovětská okupační zóna se začal používat pojem tzv. NDR.

Jaký byl její ohlas? Na Západě vesměs pozitivní, protože se zdálo, že SRN je ochotna zúčastnit se uvolňování napětí. Protože však nadále trvala na právních podmínkách své Ostpolitiky a Deutschlandpolitiky (vyloučení NDR, požadavek výhradního zastupování, atomová ctižádost, spojování odzbrojení s pokrokem v německé otázce), není divu, že její ohlas na Východě byl převážně negativní. A na vnitropolitické scéně se ukázalo, že jak vláda, tak i opozice se dokáží v této oblasti dohodnout.¹³

Kruh kolem Willyho Brandta a Egona Bahra v berlínské SPD byl ochoten k velkým ústupkům vůči NDR, aby ulehčil život lidí v rozděleném Německu a umožnil styky v rámci politiky „malých krůčků“. Tato tendence provázela i jednání o Dohodě o propustkách s NDR 1965/1966. Východní Berlín však neustále zvyšoval cenu, za niž byl ochoten uzavřít dohody.

Objevila se proto otázka: Je Spolková republika Německo schopna vydržet takové intenzivní střetnutí s Východem, zvláště poté, kdy SSSR zahájil novou fázi své politiky vůči SRN a aktivními dvoustrannými kontakty Bonnu a Moskvy se snažil přetáhnout uprostřed Západu izolovanou SRN na svou stranu? Tomuto nebezpečí čelila její integrace se západním světem a brzdicí politika CDU/CSU, která řešení národní otázky spojovala s požadavkem zachování bezpečnosti a svobody.

Velká koalice, 1966–1969

Je zajímavé, že celá koaliční jednání trvala jen 20 dní (od 10. do 30. listopadu 1966) ve srovnání s 37 dny potřebnými pro vytvoření druhého Erhardova kabinetu. Obě strany dospěly tak rychle k dohodě i proto, že společně udělaly bilanci a hledaly řešení. Za této situace zbylo FDP jen hledání nové orientace a posílení jejího místa v opozici. Již 26. listopadu se křesťanští a sociální demokraté při jednáních shodli na všech důležitých otázkách (zahraniční politika, Deutschlandpolitika, hospodářská politika, finanční otázky a volební reforma). Proto 1. prosince poslanci velké koalice zvolili Kurta Georga Kiesingera, jenž se

dosud osvědčil jako velvyslanec ve Washingtonu a předseda vlády v Bádensku-Württembersku, novým spolkovým kancléřem.

Kiesinger se osvědčil jako dobrý zprostředkovatel mezi oběma politickými stranami, dokázal zabránit rozpadu koalice,¹⁴ což by mělo dalekosáhlé negativní důsledky nejen pro CDU/CSU, ale i pro stát, protože by byla otřesena nezvykle velká důvěra obyvatel k této vládě. Všem zúčastněným bylo už od počátku jasné, že velká koalice bude vládnout jen dočasně (Ehe auf Zeit).

V letech 1966–1969 vlastně neexistovala opozice v pravém smyslu slova, protože FDP nebyla schopna nahradit vládu, neměla vlastního kandidáta na spolkového kancléře, nemožila ovlivnit ani přijímané zákony, ale přinášela nové myšlenky, formulovala odlišná stanoviska.¹⁵ Po vytvoření velké koalice se stáhla do opozice a využila toho pro nové definování budoucí úlohy liberální strany v bonnském politickém systému. Pro nový kurz strany byl důležitý sjezd v Hannoveru v dubnu 1967, kde bylo přijato kompromisní stanovisko ve sporu o hranice na Odře a Nise: „... konečné rozhodnutí o německých hranicích na východě může být učiněno teprve v mírové smlouvě, ale možné spojení oddělených částí Německa nesmí ztroskotat na teritoriálních otázkách.“¹⁶

V lednu 1968 se do jejího čela dostávají nové osobnosti. Předsedou se stává Walter Scheel (ministr zahraničí v Brandtově vládě v letech 1969–1974 a spolkový prezident v letech 1974–1979), do vedení se dostává i Hans Dietrich Genscher (ministr zahraničí v letech 1974–1992).

Po sovětském vpádu do Československa až do volby Heinemanna spolkovým prezidentem v březnu 1968 panovalo sice uvnitř koalice hluboké odcizení, současně začal volební boj, ale žádný z partnerů nechtěl být obviněn, že způsobil rozpad tak populární koalice.

Nový spolkový kancléř – Kurt Georg Kiesinger

Vládní prohlášení Kiesingerovy vlády z 13. prosince 1966 odráželo názory kancléře. Zapracoval do něj to, co mu z návrhů jednotlivých ministrů a zemí vyhovovalo. Kiesinger se ve svém vystoupení zabýval nejdříve hospodářskými problémy.¹⁷ Značnou pozornost věnoval také zahraniční politice, v níž se dobře vyznal. Jeho koncepce byla odlišná od vládních prohlášení předcházejících vlád.

* Nepředstavoval německou otázku jako ústřední problém světové politiky, ale vyložil ji v souvislosti se současnou situací ve světě.

* Hovořil o vůli SRN provádět soustavnou mírovou politiku a o jejím přání po lepším vztahu se SSSR a se zeměmi střední a východní Evropy. Německo by podle jeho názoru mohlo sehrát úlohu mostu mezi západní a východní Evropou (na to poukazyval již před známým Johnsonovým projevem o stavbě mostů). Vyjádřil porozumění pro to, že Poláci chtějí žít ve státě se zajištěnými hranicemi. Mnichovskou dohodu prohlásil za neplatnou, aniž by však opomněl povinnost ochrany sudetských Němců.

* Kiesingerova zahraniční politika byla vedena primátem bezpečnosti. Důraz kladl na zakotvení základů bonnské zahraniční politiky na Západě. Ostpolitická iniciativa měla zabránit izolaci SRN uprostřed západních partnerů usilujících o uvolnění a zachovat neustále ohrožované zemi západní podporu. Kiesinger chtěl současně zmenšit v poslední době neúnosně vzrostlou závislost SRN na Spojených státech.

* Zdůraznil podporu své vlády evropskému sjednocovacímu procesu a účasti Velké Británie a ESVO na něm. Spolupráce s Francií založená na důvěře má „rozhodující úlohu pro budoucnost Evropy“. Kiesinger se tedy nepřikláněl ani k atlantistům, ani ke gaullistům, pro něj nepředstavoval vztah k USA na jedné straně a k Francii na druhé straně žádný protiklad.

* Uvědomoval si nutnost žít v neustále se měnícím světě. Zdůrazňoval řešení německého požadavku na sjednocení jen v rámci evropského mírového uspořádání (Wiedervereinigung durch Entspannung).

* To však vyžadovalo změnu přístupu k NDR. Prohlásil, že nová spolková vláda bude

ze všech sil podporovat lidské, hospodářské a duchovní styky s krajany v druhé části Německa. Kde to bude nutné, je ochotna navázat styky mezi úřady SRN a NDR, což však neznamená uznání druhého německého státu. Tyto styky budou posuzovány jednotlivě, a to tak, aby to ve světovém mínění nevzbudilo dojem, že Spolková republika Německo opouští své právní stanovisko.

Kiesingerova zahraniční politika – překonaná stanoviska a nové cesty

Ve stejné době, v níž se velká koalice pokoušela uspořádat vnitřní politiku a dát do pořádku hospodářskou a finanční situaci, se samozřejmě musela zabývat také zahraniční politikou, jež byla rozhodující pro bezpečnost západoněmeckého státu. Vedle konfliktu Východ–Západ se ve světě stále více projevovaly rozpory Sever–Jih a zahraniční politika SRN se stále více odehrávala v celosvětovém měřítku i díky její hospodářské síle.

Při nástupu Kiesingera vypadala zahraničněpolitická situace Spolkové republiky Německo následovně. Evropskou integraci blokovala Francie, de Gaulle se bohatou SRN snažil získat pro vytvoření dvojunie mezi Paříží a Bonnem. Velká Británie naléhala na SRN, aby pomohla prosadit její vstup do EHS přes odpor Francie, a SSSR i nadále vedl „studenou válku“ se SRN. Spolkový kancléř proto viděl následující východisko ze situace, jež bylo současně *úkolom pro zahraniční politiku*:

1) V prvé řadě zlepšit vztahy s USA, které byly životně důležitým partnerem SRN. Poté co americký vyjednávač pro otázky odzbrojení Forster oznámil úmysl riskovat ve prospěch Smlouvy o zákazu jaderných zbraní se SSSR rozpad NATO (a již měla podepsat i SRN), začal Kiesinger taktizovat, aby získal čas. Uvědomoval si, že odmítnutí této smlouvy německým zájmům nepomůže, a tak se alespoň snažil, aby byla pro SRN co nejvýhodnější. Podal jí se mu do jejího textu doplnit mnohá zlepšení, která považoval za důležitá.

2) Za neméně důležité považoval zlepšení vztahu s druhým nejdůležitějším partnerem – s Francií. De Gaulle prohlásil s velkým důrazem a otevřeně: „*Francie se vzhledem ke své zeměpisné, vojenské a politické výchozí situaci odlišuje od Anglosasů, kteří obhajují status quo v Evropě, a proto má zájem na znovusjednocení Německa, pokud tento proces nebude představovat příliš velkou tížďadost v otázce hranic a zbrojení.*“¹⁸

Znakem dlouhodobého návrhu koncepce zahraniční politiky nového spolkového kancléře bylo dokonalé poznání šancí a rizik německé politiky znovusjednocení hlavně v rozvojových zemích a získání jejich důvěry pro národní požadavky Němců. Proto Kiesingerova vláda přezkoumala některé názory (začaly se objevovat nové přístupy k Hallsteinově doktríně a k neuznání hranice na Odře a Nise), aniž by příliš ochotně opouštěla právní pozice, aby zabránila nebezpečí, že tím napomůže k nechtěnému uznání NDR rozvojovými zeměmi.

Z toho vycházela potřeba nové dlouhodobé orientace německé zahraniční politiky, kterou Kiesinger ve svém projevu před poslaneckou frakcí CDU/CSU 18. dubna 1967 formuloval následovně: „*Už nastal čas, kdy je třeba nově definovat postavení naší země v tomto světě, jak vůči spojencům a rozvojovým zemím, tak i vůči Východu.*“¹⁹

Jádrum Kiesingerovy Ostpolitiky, obsaženým ve vládním prohlášení ze 13. prosince 1966, bylo zabránit izolaci SRN, sloužit bezpečnosti země a najít ve světě morální podporu pro znovusjednocení. Aktivnější Ostpolitikou lze provádět jen při dobrých vztazích se západními spojenci a za jejich podpory. Proto zlepšení vztahů s USA, s Francií a s Velkou Británií hrálo velkou úlohu i z hlediska Ostpolitiky. Nepovažoval sice uznání NDR a hranice na Odře a Nise za výhodné pro SRN, chtěl však zabránit tomu, aby zvláštní konflikt s Moskvou představoval překážku pro německou bezpečnostní politiku. Brandt a Bahr chtěli ještě víc – pod záštitou od NATO zaručené bezpečnosti vyjít ve zvláštním měřítku vstříc SSSR, mít dobré vztahy se všemi čtyřmi velmocemi.

Kiesinger chtěl zahájit novou Ostpolitikou, v níž by sice navazoval na své předchůdce,

ale současně musel spolupracovat s SPD, která se v oblasti Ostpolitiky a Deutschlandpolitiky lišila. (SPD žádala především uznání NDR ve smyslu státního práva, ale bez mezinárodněprávních důsledků a respektování, respektive uznání hranice na Odře a Nise, ale jen do konečné úpravy problému v mírové smlouvě.) Chtěl předvést něco, k čemu by získal podporu celého světa. Důležitou roli sehrálo kromě stran zastoupených ve Spolkovém sněmu i veřejné mínění. Snažil se změnit právní stanovisko v Deutschlandpolitice ve prospěch uznání reality, z níž SSSR vycházel od konce druhé světové války a s níž se zřejmě smířily i USA.

Přes výše uvedené rozdíly v Ostpolitice se spoluprací křesťanských a sociálních demokratů podařilo dosáhnout toho, že vztahy k zemím střední a východní Evropy byly užší. Brzy však Bonn narazil na hranice ze strany SSSR a NDR. Dne 31. ledna 1967 byly navázány diplomatické styky s Rumunskem, na což reagovala Moskva prohlášením, že při navazování vztahů se státy Varšavské smlouvy nelze obcházet NDR. V srpnu 1967 si Spolková republika Německo a Československo vyměnily obchodní zastoupení, což bylo sice jen omezeným úspěchem, neboť se vzhledem k postoji Moskvy a Berlína už nepodařilo navázat diplomatické styky s žádným jiným státem střední a východní Evropy. SSSR a NDR podmiňovaly výměnu velvyslanců se SRN splněním následujících podmínek: zřeknutí se jaderných zbraní, uznání NDR, uznání stávajících hranic v Evropě, zrušení práva na výhradní zastupování a zrušení Hallsteinovy doktríny. Na začátku roku 1968 se ještě podařilo obnovit diplomatické styky s Jugoslávií, jež byla sice komunistická, ale stála mimo blok. To vlastně bylo narušením Hallsteinovy doktríny, jejím přizpůsobením novým podmínkám. Kiesinger si ověřil, že její změna nepovede k vlně uznání NDR rozvojovými státy.

Velká koalice zahrnuje do své Ostpolitiky i NDR. Zvláště Herbert Wehner, obhajující zintenzivnění vztahů s druhou částí Německa, hledal v požadavku výhradního zastupování kompromis s NDR. Spolkový kancléř ve svém projevu v červnu 1967 poukázal na příčinu obav zemí východní Evropy ze sjednoceného Německa: „*Znovusjednocené Německo má kritickou velikost. Je příliš velké, než aby nehrálo žádnou roli v rovnováze sil, a příliš malé, než aby síly kolem sebe udrželo v rovnováze... Srůstání oddělených částí Německa si lze představit jen jako součást procesu překonání konfliktu mezi Východem a Západem v Evropě.*“²⁰ Znovusjednocení považoval za vzdálený cíl, k jehož dosažení je třeba politiky „malých kroků“.

Kiesingerova vláda proto navrhla NDR řadu konkrétních dohod pro spolupráci v různých oblastech, ale zdůrazňování skutečnosti, že Němci, ačkoli žijí ve dvou státech, jsou jeden národ a chtějí jím i zůstat, bylo pro NDR velmi riskantní. Stáhla se za „zed“ svých požadavků na uznání a praktikovala to, co bylo nazváno obrácenou Hallsteinovou neboli Ulbrichtovou doktrínou.

Jaký je význam Kiesingerovy nové Ostpolitiky? Před světem se jasně ukázalo, kdo je ochoten k porozumění a kdo tomu brání.

Vztah k SSSR byl intenzivnější než za dob Erharda. Bonn stále nabízel SSSR vzájemné zřeknutí se síly, SSSR nakonec souhlasil, ale ukázalo se, že každý pod tím myslí něco jiného. SRN pod tím rozuměla zřeknutí se použití síly jako prostředku k řešení sporů. Spojovala s tím však i naději, že bude moci změnit status quo v Evropě mírovým způsobem. SSSR požadoval, aby s tím bylo spojeno uznání územních zisků v jeho prospěch – závazek neporušovat stávající hranice v Evropě, respektovat status Západního Berlína jako zvláštní jednotky, prohlásit Mnichovskou dohodu z roku 1938 za neplatnou od počátku, podepsat Smlouvu o nešíření jaderných zbraní a přijmout opatření proti militarismu a nacismu na území SRN. S tím však Bonn nemohl souhlasit.

V červenci 1969 byl zahájen nový dialog mezi SRN a SSSR o zřeknutí se síly ve zlepšeném ovzduší. Moskva zřejmě očekávala změny vlády ve SRN ve prospěch SPD, a proto byla ochotna ke kompromisům a nutila NDR, aby její požadavky byly přiměřené. Bonn začal praktikovat politiku „změna přes sblížení“ (Wandel durch Annäherung). K určitému zmírnění zvláštního konfliktu se SSSR tedy došlo.

Volební rok 1969

Rok 1969 byl rokem voleb spolkového prezidenta a poslanců Spolkového sněmu. Kromě toho bylo jasné, že bude třeba obsadit i místo prezidenta Spolkového sněmu a spolkového kancléře. Nehledě na výsledky voleb image CDU/CSU ve veřejnosti bylo převážně negativní, zato SPD byla považována za pokrokovou. V únoru se stal nástupcem Eugena Gerstenmaiera v úřadě prezidenta Spolkového sněmu Kai-Uwe von Hassel (CDU/CSU). Byl zvolen jen těsně, protože ho podporovala CDU/CSU a FDP, proti hlavně SPD.

Heinrich Lübke odstoupil z funkce spolkového prezidenta už ke 30. červnu. Možných kandidátů byla celá řada. Nakonec byli vybráni dva hlavní – Gustav Heinemann (SPD) a Gerhard Schröder (CDU/CSU). FDP se ocitla v těžké situaci, protože na výsledku této volby závisel její další osud. Pokud by se neshodla na podpoře jednoho kandidáta, stala by se v politickém systému zbytečnou. (Nenavrhla vlastního kandidáta, to by byla nucena učinit v případě, že by se velká koalice shodla na jednom kandidátovi.) Oba byli pro ni vhodní, ale pro „přežití“ strany poskytovala větší šance ta strana, která se dříve distancovala od změny volebního práva.²¹ Teprve den před volbami se svobodní demokraté shodli na jednom kandidátovi. Dne 5. března 1969 proběhly volby spolkového prezidenta v Ostpreußenhalle v Západním Berlíně.²² Ve třetím kole byl poměrem 512 : 506 zvolen Gustav Heinemann, FDP se osvědčila. Tím se změnil poměr mezi stranami, nic ale nebylo jasné, jen sociálně-liberální koalice byla poprvé za dobu existence SRN reálná. V následujících měsících probíhala neformální jednání mezi SPD a FDP o vytvoření společné vlády. SPD si nechávala otevřená zadní vrátka.

Dne 28. září 1969 proběhly volby do Spolkového sněmu. Volební boj byl neobvykle tvrdý. Ve volbách proti očekávání zvítězila CDU/CSU (46,1 %), SPD získala 42,7 % a FDP 5,8 %. Stojí za povšimnutí, že SPD a FDP byly dohromady s 48,5 % hlasů silnější než CDU/CSU. Volební výsledek FDP představoval její největší porážku ve volbách, ale přesto se dostala do vlády. V důsledku odcizení CDU/CSU a SPD ve vnitřní politice v oblasti Ostpolitiky a Deutschlandpolitiky došlo ke sblížení sociálních a liberálních demokratů, kteří nakonec vytvořili vládu Brandt/Scheel. Většina 12 hlasů se Brandtovi zdála jako dostatečná. Kdyby vláda vydržela jen rok, byl ochoten uspořádat nové volby, v nichž by SPD zvítězila (což se skutečně stalo v roce 1972). Po volbě spolkového prezidenta nyní začala druhá etapa změny moci. Význam velké koalice byl i v tom, že umožnila nově uspořádat věci ve Spolkové republice Německo.

* * *

Čerstvý vítr změn v mezinárodní politice vanoucí již mezi léty 1958–1962 a mohutně zesílivší v průběhu 60. let působil Bonnu značné potíže s udržením jeho politického kurzu, případně s jeho novým definováním. Německá otázka, během 50. let problém prvořadé důležitosti z hlediska mezinárodní politiky, ztrácela nyní svůj význam. Němci, kteří tlačili na vyřešení své národní záležitosti, a tím usilovali o změnu statusu quo v Evropě, začali být považováni za rušivý faktor ve světové politice. Proti jejich požadavku po znovusjednocení zněla kouzelná slova nové doby: uvolnění a vzájemné přibližování se. Současně představovala změna kurzu velmocí od antagonismu ke spolupráci pro Spolkovou republiku Německo i šanci na vyřešení německé otázky v rámci bonnské politiky vůči USA a Francii na jedné straně a vůči SSSR a střední a východní Evropě na druhé straně.

V červnu 1968 byl Východu poslán „signál z Reykjavíku“. Západ projevil ochotu jednat o oboustranném a vyváženém snížení konvenčních zbraní. Potřeba uvolňování byla posílena i tím, že USA i SSSR viděly největšího nepřítele v komunistické Číně. Po vpádu vojsk Varšavské smlouvy do Československa 21. srpna 1968 utrpěla politika uvolňování určitou porážku, nemohl se však zastavit její „generální kurz“.

Postupně se vlivem změněné situace v mezinárodní politice měnily i poměry v samotné Spolkové republice Německo. Začalo být s konečnou platností jasné, že čas ani na Západě, ani na Východě nepracuje pro sjednocení, že Hallsteinova doktrína byla podkopána a celoněmecká stanoviska obou německých států zůstávají neslučitelná. Dlouho před novou Ostpolitikou Willyho Brandta se stále intenzivněji přemýšlelo o aktivnější politice vůči Východu.

Z různých motivů se stále více politiků ve všech třech politických stranách klonilo k uznání NDR, jedni přes zevropštění německé otázky, druzí přes politiku „malých kroků“. Zevropštění německé otázky znamená řešení německého problému společně s překonáním všeobecného rozdělení Evropy, tak že sjednocení Německa bude probíhat pod kontrolou Evropy a bude pro ni snesitelné. Tato představa směřovala k vytvoření sjednocené Evropy, která by byla třetí silou mezi USA a SSSR, přičemž by byla partnerem na straně USA a hrála roli ve světové politice. V takové Evropě by pak Německo našlo své místo nikoli jako velmoc toužící po nadvládě, ale jako faktor uvnitř Evropy, který se ostatně nemůže zřeknout nejmodernějších zbraní. Jiní viděli smysl bonnské zahraniční politiky v demonstrování vůle Němců pro znovusjednocení u světové veřejnosti a udržování německé otázky v pohybu, tj. přibližování se vzdálenému cíli „malými krůčky“.

Byla v roce 1966 Spolková republika Německo skutečně v tak velkém nebezpečí, že jen vytvoření velké koalice jí mohlo pomoci? Nebo byla velká koalice ve skutečnosti „výsledkem strachu a slabosti“ partnerů, kteří ji tvořili? A byla „předurčena k úspěchu“?

Podle všeho nebyl stát ani demokracie v nebezpečí, potýkal se jen s určitými problémy (hrozba recese, schodek rozpočtu, strach z krize), které sloužily spíše jako nástroj, jenž urychlil tvorbu velké koalice, s níž se již delší dobu počítalo. SPD si tak chtěla zabezpečit podíl na moci a stát se schopnou vládou, CDU/CSU se chtěla udržet u moci a zůstat schopnou vládou. To se ukázalo jako velmi pozitivní pro SRN, protože se mohla spolehnout na dvě velké, prokazatelné vlády schopné strany se zkušenými vůdčími osobnostmi. Velká koalice měla větší naději na úspěch, protože by její ztroskotání mohlo vyvolat nejen krizi vlády, jak je to obvyklé jinde, ale i krizi státu.

Přestože Kiesinger a Brandt byly významné osobnosti rozdílných povah, vytvořili vládu, která vedla k usmíření hluboce rozpolceného německého národa a otevřela možnost nepocítovat německou minulost jako tísnivé zatížení, ale jako šanci pro nový začátek. V letech 1966–1969 se osvědčila parlamentní republika a systém tří politických stran. V mnoha ohledech nebylo období velké koalice ztraceným časem, jak jí často z různých důvodů označují CDU/CSU i SPD, ale přípravou republiky na přechod do 70. let. V době její vlády se zlepšily vztahy s USA, s Francií a s Velkou Británií, byly podniknuty nezbytné přípravné kroky ke zlepšení vztahů se zeměmi střední a východní Evropy. Díky své hospodářské síle mohla Spolková republika Německo hrát určitou roli ve světové politice, ale bránilo jí v tom nečlenství v OSN. Do ní byla přijata sice až v roce 1973 společně s NDR, ale v 60. letech byl započat vývoj, který připravil půdu pro Brandtovu nesporně úspěšnou Ostpolitikou, mezi jejíž výsledky patřilo i přijetí SRN za člena OSN.

¹ Ve Spolkové republice Německo se vžilo používání zkrácených označení pro různé směry zahraniční politiky. Je zvykem říkat jejím vztahu k oně části Evropy, kterou obvykle nazýváme Východ (tj. k Sovětskému svazu, NDR, Polsku, Československu, Maďarsku, Rumunsku, Bulharsku a Jugoslávii), Ostpolitik (tj. východní politika, Ostpolitik); běžně se ho používá i v cizích jazycích. Celoněmecká problematika se označuje jako Deutschlandpolitik (Deutschlandpolitik). Podobně se ta část zahraniční politiky, která se zabývá vztahem k zemím západní Evropy a k USA, nazývá Westpolitik (Westpolitik).

² Protože se spolková vláda cítila oprávněna mluvit jako „zástupce německého národa v mezinárodních záležitostech“, přerušila nebo vůbec nenavázala diplomatické styky se státem, který si vyměnil velvyslance s NDR. Tím se SRN snažila zabránit mezinárodnímu uznání druhého německého státu. Na základě Hallsteinovy doktríny byly např. přerušeny diplomatické styky s Jugoslávií v roce 1957. V roce 1955 navázané styky se Sovětským svazem byly určitou výjimkou, protože SRN musela udržovat diplomatické styky se všemi čtyřmi velmocemi, jež měly odpovědnost za Německo jako celek.

³ Hildebrandt, K.: *Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*. Sv. 4 – Von Erhard zur Großen Koalition 1963–69. Deutsche Verlags-Anstalt GmbH, Stuttgart 1984, s. 351.

⁴ Dne 12. května 1965 vydaly USA, Velká Británie a Francie prohlášení o Německu. Tento dokument, jež je součástí Závěrečného komuniké ze setkání ministrů NATO v Londýně, ukazuje, jak těžko se dosahovalo kompromisu mezi de Gaullovým zevropštěním německé otázky a od konce světové války existující odpovědnosti čtyř velmocí za Německo. Omezil se pouze na vágní konstatování, že „možnosti přistoupení sovětské vlády k návrhu budou zkoumány s ohledem na vyhlídky dosažení potřebných výsledků“. – Hildebrandt, K.: cit. dílo, s. 89.

⁵ Ve vládním prohlášení se uvádí: „Spolková vláda bude věnovat pozornost dalšímu zlepšení vztahu Spolkové republiky a zemí střední a východní Evropy. Je připravena s každým z těchto států krok za krokem přezkoumat, jak lze na obou stranách odbourat předsudky a zbavit se obav. V průběhu takového procesu je spolková vláda také ochotna rozšířit v rámci možností obchodní výměnu s těmito zeměmi. Stejným způsobem vítá i posílení kulturních kontaktů, jak to již bylo s některými zeměmi východního bloku započato.“ – Hildebrandt, K.: cit. dílo, s. 44.

⁶ Podle Prohlášení spojenecké komandatury o městě Berlín z 21. května 1952 – klauzule o začleňování Berlína do mezinárodních smluv (tzv. Berlin-Klausel) – bylo povinností spolkové vlády výslovně zmínit jméno města ve smlouvě samotné nebo v jednom ze zvláštních prohlášení s ní spojených, zatímco obchodní a platební dohody se omezovaly na formulaci „území, kde platí jako měna DEM“ (Währungsgebiet DM-West). SRN rozšiřovala platnost všech uzavřených mezinárodních smluv i na Západní Berlín proto, aby zabránila jeho izolaci. Tento „ostrůvek demokracie“ uprostřed totality byl ještě zranitelnější než SRN.

⁷ FDP přestože ve volbách ztratila, jako jediná dosáhla svého cíle – zabránit koalici CDU/CSU, aby získala absolutní většinu. Ta sice zvítězila, ale k získání absolutní většiny jí chyběly čtyři mandáty. Ani SPD se nepodařilo být tak silná jako CDU/CSU.

⁸ Blíže o těchto otázkách Plšková, J.: *Sociální tržní hospodářství ve Spolkové republice Německo*. Mezinárodní vztahy, 4/1995, s. 48–50.

⁹ Skutečné rozdíly v koalici CDU/CSU a FDP byly kvůli Ostpolitice a Deutschlandpolitice, naproti tomu existovaly určité vyhlídky na možnou spolupráci v budoucnosti mezi FDP a SPD právě díky shodě v těchto oblastech.

¹⁰ Hildebrandt, K.: cit. dílo, s. 223.

¹¹ Zvláště de Gaullov pozdrav: „Věčná Francie zdraví věčné Rusko.“ Určité nedorozumění mezi Francií a SRN se odráží i v následujícím rozhovoru Erharda s de Gaullem: „Nerozumím Vám. Chcete, aby Evropa mohla mluvit hlasitěji, ale nechcete, aby měla tělo.“ Francouzská odpověď: „Nerozumím Vám. Chcete, aby Evropa měla tělo, ale připouštíte, aby její duše byla americká.“ – Hildebrandt, K.: cit. dílo, s. 183.

¹² Na rozdíl od toho Brandt už tehdy prohlásil: „Uvolnění není zárukou pro pokrok v naší věci [v německé otázce – pozn. aut.], ale bez uvolnění nemáme žádnou šanci.“ – Hildebrandt, K.: cit. dílo, s. 191.

¹³ Mezi vládou a opozicí však existovaly určité rozdíly, jak ukazovala i aktivita Herberta Wehnera, jež se vyslovoval pro přímé vztahy mezi SRN a NDR. Navrhoval vytvoření Německého hospodářského společenství nebo Německého spolku, čímž by se přes hospodářskou podporu pomohlo NDR, aby byla nezávislejší na východním bloku. CDU/CSU považovala za iluzorní, že by v jednom státě mohlo existovat vedle sebe sociální tržní a vázané komunistické hospodářství.

¹⁴ K řešení problémů a urovnávání sporů měl sloužit i tzv. Kreßbronner Kreis, určitý koaliční výbor, jenž se poprvé sešel v Kreßbronnu u Bodamského jezera, kde v té době trávil svou dovolenou spolkový kancléř. Skládal se z 11 nejdůležitějších představitelů obou koaličních partnerů (např. Kiesinger, Strauß a Barzel za CDU/CSU a Brandt, Wehner a Schmidt za SPD.) V zásadě nesloužil pro přijímání závazných rozhodnutí, ale k hledání východisek z obtížných situací, k řešení koaličních problémů.

¹⁵ Hned po odchodu do opozice se začaly objevovat názory, že „SRN a NDR by neměly sloužit jako »vrchohy hranic« mezi oběma proti sobě stojícími světovými tábory, ale měly by spíše vytvářet určitý model pro porozumění mezi Východem a Západem a pro spolupráci mezi státy s rozdílným společenským zřízením“. FDP začala usilovat o „nové evropské mírové uspořádání, které nepředpokládá bezprostřední sloučení oddělených částí národa, ale ukončení studené války mezi nimi a všeobecné překonání politických opatření k potlačení v celé Evropě“. Základem této myšlenky je „změna přes sblížení“.

¹⁶ Hildebrandt, K.: cit. dílo, s. 281.

¹⁷ Kiesinger konkrétně a podrobně vysvětlil finanční směry a cíle hospodářské politiky. Za důležitý požadavek považoval vyrovnaný rozpočet na rok 1967. Schodek ve výši 3,3 mld. DEM je třeba řešit drastickými opatřeními, která by měla být rozdělena rovnoměrně mezi obyvatele. Novým způsobem by se měly rozdělovat výnosy z daní mezi Spolek, země a obce a s Bundesbankou by měla být zahájena jednání o snížení diskontní sazby.

¹⁸ Hildebrandt, K.: cit. dílo, s. 315.

¹⁹ Tamtéž, s. 302–303.

²⁰ Tamtéž, s. 332.

²¹ Zavedení většinového volebního práva by ohrozilo existenci FDP. SPD se však k volební reformě vyjadřovala zdrženlivě, zatímco CDU/CSU ji od počátku prosazovala.

²² SSSR a NDR poslaly protestní notu proti místu konání voleb spolkového prezidenta, hrozily uzavřením letových cest do Západního Berlína.